

Rozhodování obětí domácího násilí

JIRÍ SEDLAK

Efektivita pomoci obětem domácího násilí (dále jen DN) z velké části závisí na samotné ohrožené osobě. Je na ní, aby se rozhodla, zda využije získaných doporučení. Když je opomine, je to její věc, nikdo za ni není zodpovědný, jen ona sama. Tento postoj k pomoci obětem DN úzce souvisí s neoliberalní teorií v ekonomice a společnosti (G. Mikl-Horke 2005). Oběti jsou specifické tím, že často na své situaci mohou jen velmi málo změnit. Neobracují se ani na policii, ani na žádné jiné organizace, protože mají pocit, že jim stejně nikdo nepomůže. Posouzení osobnosti obětí DN (P. Šámal, 2004) považujeme při řešení pomoci obětem DN za základní, a to ve vztahu k nové skutkové podstatě, která začala platit od 1. 7. 2004. Zahrnuje pouze kategorii domácí násilí. V této novele trestního zákona § 215a je pro posuzování činů a následků DN rozhodující formulace, že „týraná osoba pro bolestivost, krutost nebo bezohlednost pociťuje činy agresora jako těžké příkoří, jako násilí, vydírání nebo zneužívání, vyhrožování, nucení k ponižujícím úsluhám, k činnostem, které týranou osobu neúměrně nebo psychicky zatěžují“. Je v ní definován termín týrání z hlediska soudní praxe. Nevyšadují se vyslovené následky na zdraví, jsou definovány přitěžující okolnosti a rozsáhle je interpretováno společné bydlení a okolnosti, které podmiňují určení vyšší trestní sazby. Novela trestního zákona § 215a navazuje na Deklaraci lidských práv a svobod, která zaručuje, že nikdo nesmí být podroben ponižujícímu zacházení. Doplnuje ji Deklarace práv dítěte (1959), evropská Úmluva o výkonu práv dětí (1996), Úmluva o právech dítěte (1991). Podle novelizovaného ustanovení článku 10 Ústavy ČR platí, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament ČR souhlas a jimiž je ČR vázána, jsou součástí právního řádu. Stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon ČR, použije se mezinárodní smlouva. DN se zabývá také Evropský parlament (srov. C. Hagemann, R. Logar 2009, B. Thomsen, U. Nowakowska 2009). Pro tento příspěvek se omezujeme na výsledky pozorování a explorační. Ve výčtu vlastností, které jsou typické pro oběti násilných činů blízkých osob, nemůžeme být úplní. U osob, se kterými jsme se v poradně setkali, jsme zaznamenali jednak vlastností, které souhlasí s těmi, které jsou popsány v literatuře, a o některé jsme seznam rozšířili. Bývají opřeny o dřívější zkušenosti a o zklamání, která oběť prožila. Ty se v paměti zafixovaly. Oběti jsou nezkušené. Neznají svá práva. Pokud o nich slyší, tak je nerealizují, protože nemají k tomu vytvořené příslušné dovednosti. Neznají také formu, kterou je třeba zachovat při podávání informací o prožitém strádání na úřadech. Závažná je u obětí neznalost pravidel, podle nichž se řídí jednání u policie, u sociálního pracovníka, u soudu, pokud k němu vůbec dojde. Většina případů končí do ztracena nebo u přestupkové komise. Z toho vzniká u obětí pocit beznaděje. Oběť také nezná pravidla

pro odvolání proti rozhodnutí přestupkové komise i soudu (také např. neví, co v odvolání musí být uvedeno, proti kterému rozhodnutí odvolání směřuje, v jakém rozsahu se napadá, v čem je spatřována nesprávnost rozhodnutí nebo postupu soudu). Bez právního zástupce je její pozice vratká. Často si ho nemůže dovolit, nemá na to peníze. Některé vlastnosti a znalosti či neznalosti obětí vyvolávají otázku, zda se s tím dá něco dělat. Ústavní Listina základních práv a svobod opravňuje oběť k tomu, aby se jako občan (občanka) domáhala svých práv. Listina je závazná pro státní orgány, pro soudy, pro občany v celém rozsahu. Mezi nimi jsou i práva ekonomická, sociální a kulturní. Uvedených práv se oběti DN domáhají buď s obtížemi, nebo je neznají, a pokud se s nimi seznámili např. v poradně (to je velmi řídký případ), tak je neuplatňují. Je třeba se ještě zmínit o sociálních stereotypech u obětí. Při řešení problémů v partnerských vztazích se silně uplatňují během sociálního styku. Každá oběť má zafixované strategie řešení, které používá, když se setká s problémem a je nucena reagovat na jakýkoliv násilný čin partnera. Strategie jsou rozdílné, když jde o fyzické násilí, jsou jiné při styku s psychickým násilím a liší se při uplatňování sociálního či ekonomického nebo sexuálního násilí. V poradenské praxi jsme se setkali s několika typickými způsoby, jak oběti řešily nebo se snažily či nesnažily řešit své problémy spojené s domácím násilím. To se projevovalo v různých formách, jakými se snažily upravovat svoje problémy s domácími násilníky. Všechny poznatky tohoto druhu, které se v praxi objevují, mají bezprostřední vztah k tomu, zda oběť domácího násilí většinou dlouhotrvající potíže neřeší nebo řeší. Je možno rozlišovat pět různých přístupů. Při práci s oběťmi domácího násilí, když jsme se snažili maximálně jim pomoci, byly naše snahy přijímány oběťmi z hlediska jejich aktivity různě a také se projevovaly různě i při řešení jejich problémů.

Typy řešení problémů

První typ obětí domácího násilí se v naší poradně nevyskytoval. Přítomní odhady odborníků uvádějí, že má pravděpodobně v terénu největší frekvenci výskytu. V populaci je stále dokonale skryt. Proč? Konkrétní, aktuálně týrané osoby ankety různých organizací neodhalí. Nejsou je schopni odhalit ani psychologové, ani lékaři, protože se na odhalování obětí nezaměřují. Zabývají se jimi teprve tehdy, až se na ně samy oběti obrátí s žádostí o pomoc nebo až je o to požádá policie či státní zástupce, sociální pracovník, případně soud. Výjimku tvoří případy, kdy právní zástupce obětí nebo sama oběť požádají o psychologické vyšetření nebo si najdou soudního znalce z oboru psychologie. Jednou z dalších možností jak odhalit skryté oběti domácího násilí je případ, kdy se psycholog setká s klientkou/klientem, který/á má fyzické a psychické potíže a poruchy. Při šetření se zjistí, že jde pravděpodobně o oběť domácího násilí, jsou-li u ní přítomny čtyři hlavní znaky DN. Její potíže byly zaviněny násilnostmi od blízkých osob, tj. partnery nebo manžely/manželkami. Tento typ obětí domácího násilí skrývá své potíže spojené s agresivitou v domácím prostředí. Nejen že je zatajuje u lékaře nebo psychologa v psychologické prorad-

ně, ale tají je dlouhá léta i před svými rodiči, sourozenci, přáteli, známými. Oběť nikdy nenavštíví poradnu nebo odborníka, aby získala pomoc, ochranu a podporu. V letech 1992, 1996 a 2000 byla realizována analýza 3.082 záznamů, shromážděných během pěti roků (M. Martinková 2007). I když zahrnovala vybrané druhy deliktů, násilí nebo speciálně domácí násilí nenahlásily téměř dvě třetiny zkoumaných. Od roku 2004 je v trestním zákoně (§ 215a) zakotvena možnost stíhat domácí násilí. Jak velké je ve skutečnosti procento obětí domácího násilí, které je nenahlásilo, není známo. Setkáváme se pouze s hrubými odhady. Oběti buď neznají žádnou organizaci, která by jim mohla pomoci, nebo nedůvěřují policii a orgánům činným v trestním řízení, že by byla jejich pomoc účinná. Tento typ obětí je vysloveně maximálně pasivní, problém domácího násilí se vůbec neřeší nebo se řeší zcela výjimečně.

Druhý typ obětí domácího násilí není zcela pasivní. Do jisté míry se zaktivizuje až po delší době. Aktivita je však u tohoto typu z větší části v průběhu řešení problémů omezena. Jak to probíhá? Oběť navštíví poradnu. Je velmi pravděpodobné, že svoje problémy předtím popsala členům vlastní rodiny, sousedům nebo svým známým. Od někoho z nich nebo z tisku či z jiných masmédií se dozvěděla o poradně. Cítila potřebu svěřit se a vypovědět o svých problémech. V poradně se setká s právníkem a psychologem. Během sezení má potřebu „vypovídat se“. Popisuje svoje problémy s násilníkem, svoje potíže, které doma prožívala delší dobu se svým partnerem. Její líčení je citově podbarveno, mnohdy zachází do podrobností. Někdy je doprovázeno pláčem, třesení rukou nebo celého těla. Odborníci ji s porozuměním a s účastí vyslechnou. Slovně ji ujistí o tom, že jí poskytnou pomoc. Oběť vyslechne informace od právníka a psychologa. Dozví se např., že se má obrátit na policii, má zajít i na sociální oddělení, požádat školu o součinnost, pokud byly děti přítomny týrání nebo byly samy týrány. Má vyhledat lékařskou pomoc. Má si najít právního zástupce. Oběť odejde z poradny s úsměvem. Vypovídala se a tím se zbavila vnitřního napětí. Z poradny se však vrátí do stejného prostředí, ze kterého se přišla poradit. Oběti tohoto typu stejně v poradně jako dříve u přátel mají potřebu vypovídat se. Všechny starosti z ní jakoby na určitý krátký čas spadnou. Jde v podstatě o formu autopsychoterapie. Podání podnětu na stíhání agresora je však u tohoto typu obětí spojeno s řadou potíží, o kterých oběť předem vůbec nic neví. Ani po nich nepátrá. Nikdo ji o nich neinformuje. Oběť se v našem případě o vlastní aktivní řešení z různých důvodů ani nepokusí. U tohoto typu obětí existuje určitá aktivita, je však velmi omezená a nevede k dosažení hlavního cíle, zastavit nebo omezit formy DN.

Třetí typ obětí domácího násilí také projevuje aktivitu. I v tomto případě se oběť potřebuje někomu svěřit. Vybere si poradnu. Když v poradně vyslechne rady, poděkuje, odejde a z rad realizuje obvykle jen část. Např. opakovaně navštíví obvodního lékaře, vyžádá si zprávy o zranění. Požádá i psychiatra nebo odborného psychologa o záznam, který se týká forem fyzické, psychické

a sociální újmy na zdraví. Totéž realizuje u dítěte. Záznamy předloží policii na obvodním oddělení. Další aktivity však nechce, nebo neumí provádět. Zdají se jí buďto moc složité, nebo neuskutečnitelné, či nevěří v jejich úspěch, nebo ze strachu před partnerem další aktivity zastaví a v aktivitě nepokračuje. Zábrany se vyskytuje celá řada. Je to např. neznalost vlastních práv či práv nezletilých, absence uplatňování práv u sociálních pracovníků, u policistů, aktivní vyžadování záznamů o jednání, kontrola uvedených záznamů, právo k záznamům dodávat písemné doplňky, připomínky, námítky. To všechno vyžaduje specifické znalosti a dovednosti, které nejčastěji oběti chybí.

Čtvrtý typ oběti domácího násilí je co do činnosti mnohem aktivnější než typy předchozí. Plně využívá svých práv. Často a opakovaně navštěvuje odborníky a radí se s nimi (zejména s právními poradci a odbornými psychology). Pod jejich dohledem, s jejich pomocí a kontrolou píše zprávy policii, sociálnímu pracovníkovi, vyžaduje od nich zápisy. Dobře ví, že prosazování vlastních práv a práv dítěte se rovná vytrvalému a dlouhodobému úsilí, které vyžaduje důslednost, trpělivé a přesné shromažďování písemných dokladů, které pak předloží jako hodnověrné důkazy pro svá tvrzení (E. Hurychová 2007). Povinnost předkládat důkazy, tzv. důkazní břemeno je na oběti, nikoli na agresorovi, který může bez důkazu předkládat policii, sociálnímu pracovníkovi i soudu cokoli. Může lhát a je nepostižitelný. Ke svým tvrzením zásadně nepředkládá žádné důkazy, protože je většinou nemá. Z tohoto důvodu se často většina kauz buď před soud nedostane, nebo je sice řešena, ale nepatrné procento končí potrestáním násilníka. Oběť udělá řadu chyb, leccos zanedbá nebo řeší opožděně. Oběť by si mohla na radu T. Nováka a B. Průšové (2005), kterou doplňujeme svými zkušenostmi získanými během praxe v poradně, osvojit tento postup: Když začne rozvodové řízení, partner se rozhodne použít fyzickou sílu a napadne ji. Oběť by měla použít právní formu obrany. Jak to má udělat? Obrátí se na oddělení policie, kde vypoví o napadení. Došlo-li u ní k poranění, měla by předtím navštívit lékaře chirurga, vyžádat si od něho zprávu a tu policii předložit. Chce-li být úspěšná, je třeba takových zpráv shromáždit několik, a to z různých období, aniž u tom bude informovat násilníka. Pokud došlo k vyhrožování, třeba v kombinaci s lehkým fyzickým zraněním, opět navštíví svého obvodního lékaře, popíše mu, co se stalo, a vyžádá si zprávu. Když bude napadání jen psychického charakteru, pak je vhodné obrátit se na odborného psychologa-poradce, na lékaře psychiatra a opět si vyžádat zprávu. Zprávy by měla uložit buď u příbuzného, nebo bezpečně (ne ve svém bytě), aby je násilník neobjevil. Když násilník způsobí oběti vážnější poranění, je nejvhodnější hospitalizace. Je-li více než sedmidenní, má to větší váhu při řešení. Poněvadž se napadání opakovalo, případně gradovalo, měla by oběť, pokud to neudělal předtím některý lékař, předat policii písemný návrh, v němž by mělo být uvedeno, že vzniklo podezření z páchání trestného činu násilí proti jednotlivci, a pokud u násilí byly přítomné děti, pak i násilí proti skupině. Násilník může být potrestán za přestupek (§ 49, odst.1.a,b,c zákona

č. 200/1999 Sb. o přestupcích nebo za trestný čin (§ 221, 222, 224 zákona č. 140/1991 Sb. tr.z., případně podle § 215a tr.z.). Může také být na omezenou dobu vykázán ze společného bydlíště podle § 135/2006 Sb. O vykázání rozhoduje policie.

Pátý typ oběti domácího násilí se rozhodne potrestat domácího agresora podle vlastního uvážení samostatně, aniž vyčká na normální řešení přes sociálního pracovníka, přes lékaře, přes psychologickou poradnu, přes policii atd. Řešení je to z právního i z psychologického hlediska jasně nesprávné a nezákonné (Velikovská 2007, J.Štos 2004).

Závěr

I když je při domácím násilí většinou podstatně zasažena osobnost oběti, tj. nejen jeho tělesná stránka, ale i jeho psychika, v soudní praxi se k tomu přihlíží málokdy a jen v některých případech, většinou v souběhu s fyzickým násilím velké intenzity a závažného poškození fyzické integrity oběti. V pozadí zůstávají nerozlišeny a tudíž neřešeny následky ani po fyzicky mírném týrání, ani po častých a po středně těžkých následcích domácí tělesné agresivity, ani po dlouhodobém psychickém, sociálním či ekonomickém týrání oběti.

Literatura

- Deklarace práv dítěte. Rezoluce 20. Valného shromáždění OSN (1959): New York.
- Evropská Úmluva o výkonu práv dětí, 1996.
- Hagemann, Caro, Logar, Rosa (2009): Women's Studies. Violence Intervention. EU Legislation legal frameworks for protection of women, Domestic violence survivors European Parliament, Brussels, 10. 12. 2009.
- Hurychová, Eva (2007): Řekla jsem NE tyranovi... Ikar.
- Martínková, Milada (2007): Zkušenosti obyvatel ČR s některými delikty. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha.
- Mikl-Horke, Getraude (2005): Oekonomische Ungleichheit und politische Disciplinierung. Anmerkungen zu Folgen des neoliberalen Kapitalismus. Sozialpsychologie und Gruppendynamik in Wirtschaft und Gesellschaft 30, 111/2.
- Ochrana žen před násilím. www.europarl.europa.eu/multimedia/.../media_20061211MLT01291
- Novák, Tomáš, Průšová, Bohumila (2005): Předrozvodové a rozvodové poradenství. Grada, Praha.
- Šámal, Pavel (2004): Novela trestního zákona. Kvalifikovaný výklad k § 215a. Zpravodaj BKB 13,1,48-50.
- Štos, Jakub (2005): Za objednání vraždy dostala žena deset let. Zabití muže zadala u agenta policie. MFD 16, 16, C 4, 20.1.
- Thomsen, Brigitta, Nowakowska, Ursula (2009): Women's Rights. Testimonies introduction: From declaration to binding law? To end men's violence against women. eu. EU legislation legal framework for protection of women. Domestic violence survivors. European Parliament, Brussels, 10. 12. 2009.
- Úmluva o právech dítěte (1991): Valné shromáždění OSN. Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí o přijetí Úmluvy o právech dítěte.
- Úsnesení České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod 1993.
- Velikovská, Kamila (2007): Svobodná, i když za mřížemi. Praha.